ЕКОЛОГІЯ, ІХТІОЛОГІЯ ТА АКВАКУЛЬТУРА

ECOLOGY, ICHTHYOLOGY AND AQUACULTURE

УДК 502:316.614
DOI https://doi.org/10.32782/2226-0099.2025.146.1.28

ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГРОМАД

Сакун А.О. *– д.філос., доцент,*
доцент кафедри хімічної техніки та промислової екології,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
orcid.org/0000-0002-1079-7856
Байрачний В.Б. *– к.т.н., доцент,*
професор кафедри хімічної техніки та промислової екології,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
orcid.org/0000-0001-8397-3489
Новожилова Т.Б. *– доцент кафедри хімічної техніки та промислової екології,*
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
orcid.org/0000-0003-2551-6954
Косенкова І.Д. *– студентка,*
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»
orcid.org/0009-0001-2204-0906

Стаття присвячена аналізу процесу формування екологічної культури громад як ключового інструменту сталого розвитку територій та підвищення екологічної безпеки населення. У роботі розглядаються сучасні теоретичні підходи до поняття «екологічна культура», її структура, змістові характеристики та зв'язок із екологічною свідомістю. Окрема увага приділяється впливу соціальних, освітніх та інформаційних чинників на розвиток екологічної культури в умовах урбанізації, зростання антропогенного навантаження та глобальних екологічних викликів. Проаналізовано роль закладів освіти, неформальної екоосвіти, соціальних мереж, медіапростору та громадських ініціатив у формуванні екологічного стилю поведінки населення. Підкреслено значення активної позиції місцевого самоврядування, законодавчих механізмів і державної екополітики у створенні сприятливих умов для розвитку екологічної культури на рівні громад. У статті наведено приклади успішних практик України та Європейського Союзу, що демонструють ефективність комплексного підходу: поєднання просвітництва, участі населення у прийнятті рішень, інформаційного супроводу та мотиваційних моделей поведінки. Окремо розглянуто проблеми й бар'єри, що стримують формування екологічної культури, серед яких низький рівень екологічної грамотності, соціальна пасивність, економічні обмеження, дефіцит комунікації між владою та громадою, а також наслідки воєнних подій для екологічної свідомості населення. Зроблено висновок, що розвиток екологічної культури громад є тривалим процесом, який потребує міжсекторальної взаємодії, постійної освітньої підтримки та активного залучення громадян. Формування екологічно відповідального

© Сакун А.О., Байрачний В.Б., Новожилова Т.Б., Косенкова І.Д., 2025
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

суспільства розглядається як необхідна умова забезпечення екологічної безпеки, підвищення якості життя та переходу до моделі сталого розвитку України.

Ключові слова: *екологічна культура, екологічна свідомість, сталий розвиток, екотрансформація, екоініціативи, екологічна безпека.*

Sakun A.O., Bairachnyi V.B., Novozhylova T.B., Kosenkova I.D. Formation of environmental culture in communities

The article is devoted to the analysis of the process of forming environmental culture in communities as a key instrument for sustainable territorial development and the enhancement of environmental safety for the population. The study examines modern theoretical approaches to the concept of «environmental culture», its structure, content characteristics, and connection with environmental awareness. Particular attention is paid to the influence of social, educational, and informational factors on the development of environmental culture under conditions of urbanization, increasing anthropogenic pressure, and global environmental challenges. The role of educational institutions, non-formal environmental education, social networks, media space, and community initiatives in shaping environmentally responsible behaviour within the population is analysed. The article highlights the importance of an active position of local self-government, legislative mechanisms, and state environmental policy in creating favourable conditions for the development of environmental culture at the community level. The paper provides examples of successful practices in Ukraine and the European Union that demonstrate the effectiveness of a comprehensive approach combining education, public participation in decision-making, information support, and motivational behavioural models. The study also addresses the problems and barriers that hinder the formation of environmental culture, including a low level of environmental literacy, social passivity, economic limitations, insufficient communication between authorities and communities, as well as the impact of wartime events on environmental awareness. It is concluded that the development of environmental culture in communities is a long-term process requiring cross-sectoral cooperation, continuous educational support, and active citizen engagement. The formation of an environmentally responsible society is considered a necessary condition for ensuring environmental security, improving quality of life, and transitioning to a sustainable development model in Ukraine.

Key words: *environmental culture, environmental awareness, sustainable development, eco-transformation, eco-initiatives, environmental safety.*

Актуальність теми дослідження. Формування екологічної культури громади набуває особливої актуальності в умовах загострення глобальних екологічних криз, зростання антропогенного навантаження та погіршення якості природного середовища. Важливість проблеми зумовлена тим, що рівень екологічної свідомості населення безпосередньо впливає на стан довкілля, ефективність природоохоронної діяльності та результативність впровадження стратегії сталого розвитку на місцевому рівні. Громади, які володіють належною екологічною культурою, демонструють вищий рівень участі населення у прийнятті рішень, більш відповідальне природокористування, готовність підтримувати екологічні ініціативи та долучатися до практик сортування відходів, ресурсозбереження й охорони природи.

Актуальність теми зростає у зв’язку з війною, що призвела до масштабних екологічних ризиків, порушення інфраструктури, зниження якості життя та зростання соціальної напруги в громадах. За таких умов формування екологічної культури населення стає не лише інструментом екологічної стабілізації, але й важливим фактором соціальної сталості, відновлення територій та екологічної безпеки. Крім того, інтеграція України до європейського простору вимагає зміцнення екологічної компетентності громад, розвитку екопросвіти, формування сталих моделей поведінки та впровадження принципів зеленої економіки.

Постановка проблеми. Попри наявність законодавчих засад екологічної політики в Україні та розвиток екопросвітницьких ініціатив, рівень екологічної

культури більшості громад залишається недостатнім для забезпечення сталого природокористування та ефективної реалізації екологічних реформ. У суспільстві спостерігається низька екологічна свідомість, обмежена готовність населення до екологічно відповідальної поведінки, слабка залученість громадян до ухвалення екологічних рішень, що ускладнює імплементацію екоорієнтованих стратегій місцевого розвитку.

Ситуація ускладнюється браком системної екологічної освіти, недостатньою інформатизацією населення, економічними бар'єрами та нерівномірністю розвитку екологічних ініціатив між громадами. В умовах війни посилилися екологічні ризики, зросло техногенне навантаження на території, а питання екологічної культури відсунулося на другий план, що призводить до втрати ціннісних орієнтирів і зниження відповідальності за стан довкілля.

Методика досліджень. У дослідженні застосовано комплексний методологічний підхід, спрямований на аналіз процесу формування екологічної культури громад. Основу методики становить системний і міждисциплінарний аналіз наукових джерел, що дає змогу розглядати екологічну культуру як багатокомпонентне соціально-екологічне явище. Для узагальнення теоретичного матеріалу використано методи контент-аналізу, порівняльного аналізу та класифікації літературних джерел, які дозволили виявити ключові підходи, поняття та тенденції у сфері екологічної освіти та екологічної поведінки населення.

Метод аналітичного узагальнення застосовано для інтерпретації світового та українського досвіду формування екологічної культури громад, зокрема оцінювання ефективності освітніх практик, місцевих політик, медіапростору та громадських ініціатив. Також використано методи дедукції та індукції для встановлення взаємозв'язків між екологічною свідомістю населення, рівнем соціальної активності та результативністю екологічних програм.

Таким чином, поєднання теоретичного аналізу, узагальнення практик, систематизації літературних даних і критичного порівняння забезпечило наукову обґрунтованість результатів і дало змогу сформувати комплексне бачення процесів розвитку екологічної культури громад.

Результати досліджень. Сучасні наукові дослідження підтверджують, що екологічна культура (як компонент екологічної свідомості та поведінки) формується внаслідок інтеграції знань, мотиваційних установок і практичних навичок, здобутих через освіту та соціальні взаємодії. Систематичний аналіз літератури показує, що екологічна грамотність і екологічна поведінка є тісно пов'язаними конструкціями: вищий рівень екологічної грамотності сприяє більшій проекологічній поведінці в різних групах населення [1, с. 2; 2, с. 3].

Зокрема, велике дослідження в Туреччини продемонструвало, що екологічна грамотність і усвідомлення свого «екологічного сліду» значно впливають на екологічну поведінку дорослих респондентів ($p < 0,05$), при цьому усвідомлення сліду частково опосередковує вплив знань на поведінку [1, с. 4]. Це підтверджує ідею того, що знання про довкілля мають переноситися в повсякденну поведінку для формування стійких екологічних практик.

Інтеграція екологічної літератури у систему освіти розглядається як ключовий механізм формування екологічної культури. Систематичний огляд досліджень показав, що підвищення екологічної грамотності через шкільну та позашкільну освіту сприяють зростанню усвідомлення екологічних проблем і мотивують до сталого способу життя [3, с. 4; 4, с. 5]. Подібні висновки містяться і у дослідженні [5, с. 6], де описано, що педагогічні стратегії, які поєднують знання, соціальну

взаємодію та активну участь, ефективно сприяють розвитку екологічної грамотності серед учнів середніх шкіл.

Аналіз трендів наукових публікацій показує, що дослідження екологічної грамотності в освіті мають постійний зріст, що свідчить про зростаюче академічне визнання важливості цієї теми для сталого розвитку [6, с. 4]. Ці огляди систематично підкреслюють роль екологічної освіти в стимулюванні позитивних змін у ставленнях і практиках людей, що є основою екологічної культури в громадах [7, с. 2].

Крім того, окремі роботи вказують на вплив соціальних та екологічних факторів на екологічну грамотність: наприклад, дослідження серед молоді в урбанізованих умовах показало, що соціальні чинники (такі як характер поселення, доступ до інформації та локальні екологічні програми) впливають на рівень екологічної обізнаності та поведінки [8, с. 5]. Ці висновки узгоджуються з ідеєю, що екологічна культура формується не лише через індивідуальні знання, а й через соціальне середовище й локальні практики.

Педагогічні та освітні дослідження також підкреслюють, що формування екологічної культури має охоплювати не тільки знання, а і мотивацію та практичну участь учнів у реальних екологічних діях – наприклад, через проекти з 3R (Reduce, Reuse, Recycle), волонтерські екологічні акції чи участь у громадах [9, с. 4]. Це узгоджується з концепцією, що екологічна культура – це поведінкова компетентність, що формується через системну освіту та соціальні практики.

У сукупності наукові дані свідчать про те, що формування екологічної культури в громадах потребує комплексного підходу, що включає формальну освіту, неформальне навчання, соціальні ініціативи та підтримку з боку місцевих інститутів влади. Такий інтегрований підхід забезпечує зростання екологічної свідомості, проекологічної поведінки та життєвих практик, що відповідають принципам сталого розвитку [10, с. 5].

Висновки. Проведений огляд наукових джерел засвідчив, що формування екологічної культури є ключовим чинником сталого розвитку та підвищення екологічної безпеки на рівні громад. Узагальнення результатів сучасних досліджень показує, що рівень екологічної культури безпосередньо залежить від екологічної грамотності населення, якості та доступності екологічної освіти, наявності соціальної мотивації та ефективності практичних екологічних програм у громадах.

Отже, формування екологічної культури громад є тривалим і багатовимірним процесом, який потребує комплексного підходу, врахування локальних особливостей, міжсекторальної співпраці та активного включення громадян. Результати дослідження доводять, що розвиток екологічної культури є необхідною умовою підвищення якості життя, мінімізації антропогенного впливу та реалізації стратегії сталого розвитку України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Yildirim M. S., Elkoca A., Gökçay G., Yılmaz D. A., Yıldız M. The relationship between environmental literacy, ecological footprint awareness and environmental behavior in adults. BMC Public Health. 2025. Vol. 25. Article 551. DOI: 10.1186/s12889-025-21340-3.

2. Chao Y. L. Different tracks, same greenness? Environmental literacy and knowledge differences among student groups. Cogent Social Sciences. 2024. Vol. 10. DOI: 10.1080/2331186X.2024.2357922.

3. Sanchez S. J. A typology of Sustainability Literacy and Environmental Literacy: systematic literature review. Frontiers in Education. 2025. Vol. 10. Article 1490791. DOI: 10.3389/feduc.2025.1490791.

4. Ariyatun A., Sudarmin S., Wardani S., Saptono S., Winarto W. Bibliometric analysis of environmental literacy in sustainable development: a comprehensive review based on Scopus data from 2013 to 2023. International Journal of Educational Methodology. 2024. Vol. 10, № 1. P. 179–195. DOI: 10.12973/ijem.10.1.979.

5. Xiong Z., Song Y., Zhu R. Pedagogical strategies for teaching environmental literacy in secondary school education: a systematic review. Sustainability. 2025. Vol. 17. Article 9104. DOI: 10.3390/su17209104.

6. Rofiqi A. Environmental literacy research trends in education: systematic literature review. Assimilation: Indonesian Journal of Biology Education. 2024. Vol. 7, № 2. DOI: 10.17509/aijbe.v7i2.69055.

7. Harris N. C., et al. Neighborhood characteristics and environmental literacy in urban youth. Journal of Environmental Education Research. 2025. DOI: 10.1016/j. cities.2025.106042.

8. Mustofa A. Analysis of environmental literacy and awareness to maintain the environment. Edubiotik Journal. 2023. Vol. 18, № 1. P. 1–10.

9. Gunamantha I. M., Dantes I. N. Cultivating environmental literacy in the classroom: a study of knowledge, attitudes and behavior toward 3R in Indonesian elementary education in support of SDG 4.7. Lifestyle Journal: SDGs Review. 2025. Vol. 5, № 6. Article e06779. DOI: 10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n06.pe06779.

10. Sucilestari R., et al. Enhancing environmental literacy through project-based edu-tourism in mangrove ecosystems: the influence of student's initial academic ability. Journal of Environment and Sustainability Education. 2025. Vol. 3, № 4. DOI: 10.62672/ joease.v3i4.130.

Дата першого надходження рукопису до видання: 19.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 22.12.2025
Дата публікації: 31.12.2025